

A SZENTFÖLDI MŰEMLÉKEK

ÍRTA:

D^r. HORVÁTH ZSIGMOND

TEOLÓGIAI TANÁR

Művészi vonatkozásban írni a Szentföldről nagyon nehéz. És pedig azért, mert a sok művészi értéket, mellyel feldíszítette ősidőktől fogva a Szentföldet a kegyelet, valósággal szétzúzta, földbetaposta a korok tülekedő barbarizmusa. A föld felett, a művészi szem előtt nagyon kevés töredék él, mely nagyon szomorúan mesél a régi szépségekről. De annál többet rejteget a századok művészi alkotásaiból a föld gyomra. Sok költségbe és fáradságba kerülne emezek megkeresése. De nem is a költség és a fáradságos munkára vállalkozó archeológusokon múlik ez, hanem inkább az áldatlan palesztinai hangulathelyzetten. A legnagyobb nehézséget és gondot okozott mindig alkalmas pillanatot megtalálni, amidőn lehessen egy kicsit dolgozni — az arab, török és görög fanatikus irigysége miatt. Az ásátásokat végzők bizony rendesen életükkel játszottak a múltban. Utóbbi időkben (a háború után, az angol impérium alatt különösen) enyhült a helyzet. Emiatt történhetnek ma ásátások, melyek nagy meglepetéseket okozhatnak ...

A szentföldi műemlékekkel, illetőleg maradványaikkal két részben óhajtok foglalkozni. Első részben az ősi, bibliai emlékek címén; a második részben pedig halvány képét iparkodom adni az őskeresztény és a keresztes idők nagyszerű, de eltűnt alkotásairól.

I. ősi, bibliai művészet emlékei.

1. Az Úr temploma.

Salamon, a zsidók nagy királya uralkodásának 4. évében (kb. Kr. e. 968) kezdte építeni Isten templomát. (1 Kir. 6, 1.) Hét és fél esztendő múlva már el is készült. Századokon keresztül minden zsidónak büszkesége volt ez a szent hely, sőt annyira elbizakodottakká tette őket fényessége, hogy azt vélték, a templom örökké állni fog s őket ellenség soha le nem győzheti, még ha egyénileg nem is élnek Istennek tetsző életet.

E nemzeti elbizakodottságukat szünet nélkül ostorozta Jeremiás próféta. Nem hittek neki. Pedig közeledett Isten igazságos büntetése.

Kr. e. 586-ban Nabukodonozor babiloni király körülzárta a várost és 18 hónapi ostrom után kirabolta és felgyújtotta a gyönyörű templomot a királyi palotákkal együtt. (2 Kir. 25, 6—21, Jer. 52, 9—30.)

A fogságban azután elmélkedhetett a nép Isten ítéletei fölött.

Hosszú rabság után, 538-ban adott engedélyt Cirus, hogy visszatérhessenek Babilon vizei mellől Sión szép hegyére. Azonnal a templom építéséhez fogtak és kisebb-nagyobb megszakítással 515 körül el is készültek vele. De amikor az öregek, akik az első templom dicsőségét még látták, az újat szemlélték, keserves sírásra fakadtak. Olyan nagy volt a különbség a kettő között. (Ezdr. 3, 12.)

Mégis Isten ígérete szerint nagy dicsőség várt erre a kis templomra, nagyobb, mint az elsőre. (Agg. 2, 10.)

Benne jelent meg a Messias.

Ez az úgynevezett Zorobábel-féle templom is sok viszontagságot ért, de megmaradt egész Krisztusig.

Amikor Heródes Kr. e. 37-ben elfoglalta Jeruzsálemet, a templom egyes részei is elégték. Népszerűsége növelésére elhatározta, hogy teljesen átalakítja és kibővíti azt. Valóban uralkodásának 18. évében megkezdte a munkálatokat, de tulajdonképpen csak Kr. u. 64-ben fejezték be teljesen.

Ez a templom látta az Urat. Ebben tanított már 12 éves korában és vitatkozott a zsidókkal. Itt művelte sok csodáját. Az apostolok szavaiból sejtjük csak, milyen hatalmas és szép lehetett Heródes temploma. (Máté 24, 1.) De az Úr előre megjövendölte szörnyű sorsát, amely alig pár esztendővel felépítése után bekövetkezett. Titus ugyan kímélni akarta a szent helyet, azonban a hosszú ostrom miatt felbőszült katonák felgyújtották, úgyhogy nem maradt ott kő kövön. (Zsid. háb. 6, 4. 3—8.) A városból is csak három tornyot hagytak épen az ostromlók (Hippikus, Mariamme és Phasaél), hogy lássa a világ, milyen erős volt Jeruzsálem és milyen nagy a rómaiak hatalma ...

Hadrián császár 137 körül saját szobrát helyeztette el a régi templom helyén, hogy egyszersmindenkora elriassa a zsidókat az új építkezéstől.

Maradt-e még valami az Úrnak templomából és hol állt ez a templom? Ezt kell megállapítanunk. A keresztény és zsidó hagyomány mindenkor azt tartotta, hogy Salamon és Heródes temploma a Moriah hegyén állt, ahol ma Ómár mecsete van. A bordeauxi zarándok 333-ban itt találta Hadrián ledöntött lovasszobrát a többi pogány emlékek romjai között. Nem is kételkedik ma senki abban, hogy a Harám esh Sherif-nek nevezett hatalmas szabálytalan négyszög-

alakú területen kellett lennie a zsidók templomának. (Hossza 490, 470 m, szélessége 315, 280 m.)

A tér délkeleti sarkán óriási földalatti helyiségbe juthatunk le, amelyet általában Salamon istállóinak neveznek. 12 sorban 88 oszlop tartja. Azonban valószínűleg a 12. században használták csak ezt istállónak a templáriusok és Jeruzsálem királyai. Nevét pedig onnan kaphatta, hogy részben fölötte voltak a templomnak úgynevezett Salamon csarnokai. A kövek semmiképpen sem mondhatók Salamon-korabelieknek, És ha Salamonnak voltak is lovai, ilyen nagy tömegben aligha. (Porta equorum = lovak kapuja már a Kir. IV. könyvében is meg van említve, közel a királyi palotához. 11, 16.)

A különböző ásatások eredményét szem előtt tartva, *P. Lagrange* azt bizonyította előadásaiban, hogy a régi templomteret körülvevő falak felső kövei arab és bizánci munkák (Justinián korából). Az alsó, több méter nagyságú, szépen kidolgozott kövek Heródes kövei. És csak a keleti fal legalsó kövei, meg a nyugati fal közepe (a Robinsón-ív felé) mondhatók Salamon-korabelinek.

Korántsem igazolható tehát, mintha a zsidók sirató falában levő kövek Salamon templomának emlékei lennének. Még csak nem is Heródes kövei, hanem későbbi arab munkák. Legfeljebb itt-ott lehet látni egy beépített szép kidolgozású Heródes-követ...

A zsidók azonban már az első századoktól kezdve elzarándokoltak ide és mert a római törvény megtiltotta, hogy belépjenek a templomterre, megálltak kívül és siratták az elvesztett hazát, a szétszórt nemzetet és a lerombolt, megszentésgtelenített templomot. Akkor bizonyosan éltek még Salamonnak, Zorobábelnek, a hős Makkabeusoknak utódai, akik alázatosan jöttek el a szent kövekhez és könnyeikkel öntözték azokat...

Ma is minden pénteken, körülbelül abban az időben, amikor a keresztények a fájdalmas utat járják, összegyűlnek a keresztrefeszítők kései unokái a Moriah hegye mellett és a szent falakra borulva, fájdalmas hangon zsolozsmáznak ...

„Templomunk miatt, amely lerontatott:

Ülünk itt árván és sírunk.

Régi nagyságunkért, amely letűnt:

Ülünk itt árván és sírunk.

Drága szent köveinkért, amelyeket fölégettek:

Ülünk itt árván és sírunk.

Palotánkért, melyet földúltak:

Ülünk itt árván és sírunk.

Falainkért, melyeket elpusztítottak:

Ülünk itt árván és sírunk.

Régi nagyságunkért, amely megszűnt:

Ülünk itt árván és sírunk.

Nagy őseinkért, akik elvesztek:

Ülünk itt árván és sírunk.

Papjainkért, kiket szétzavartak:

Ülünk itt árván és sírunk.

Királyainkért, kiket megvetettek:

Ülünk itt árván és sírunk.”

Így sírdogálnak elkeseredve itt a zsidók, míg a város másik végén annak hívei, akinek vérét ők átokként magukra kívánták, szintén könnyeket hullatnak, de a hála, a szeretet és megenyhülés könnyeit...

A város keleti falán látható a *Porta Speciosa* (Aranykapu, Kettőskapu).

Hatalmas sziklalépcsők vezetnek le a szinterről a kapuhoz közelebb. Fal által kettéválasztott helyiséghez érünk, mely négyszögletes pillérek nyugvó boltozatot tart. Innen még mélyebbre vezet a lépcsőzet. Lent meglepően vastag oszlopot találunk, melyet három ember alig képes átkarolni. Eredeti oszlopfőjét pálmák és akanthuslevelek ékesítik. Még egy hatalmas kőoszlop és a magasabban fekvő kőépítmény ekén több féloszlop. Erre vezethettek az eredeti kőlépcsők. Könnyen kivesszük a kapu *kettes jellegét*. Az aranykapunak talán impozánsabb, minden bizonnyal eredetibb képe a túlsó, azaz az Olajfák hegye felőli. Sokatmondón bámul bele a kopár messzeségbe, a befalazott kettős nyílásával...

Ez tehát Heródes templomának aranykapuja, amelyről az Ap. csel. is megemlékezik (3,2). Régi hagyomány szerint ezen keresztül vonult be az Úr Jézus a szent városba.

Az arabok már sok századdal ezelőtt befalazták a kettős kaput, mert babonás gondolkozásuk szerint elvesz a város abban a pillanatban, amikor az aranykapun keresztül keresztény fejedelem vonulhat be Jeruzsálembe. Lehetetlen észre nem venni a kaput övező vasrácsra kötött ezernyi piszkos, cifra rongyszalagot. Nagyban rontja az előnyös művészi hatást. Az arabok és törökök babonás hiedelemmel kötik föl e rongyokat. Ugyanis, ha valakit veszély, baj ér és ide rongyot köt, egész biztosra veheti, hogy előbb múlik el a baj, mintsem innen a szél leszakítja rongyát. Ezért nem szabad nagyon szorosan kötni...

Az Úr fényes temploma helyén ma Ómár mecset áll. A nagy, ősi, sziklát, az Úr oltárát nyolcszögben, ékes színes üveg ablakosán veszi körül. E mecset valóban fedelmi műremek.

A mecset körül még néhány műemlék, de már török és kereszt

korból. Ilyenek: *Dávid törvénytiséke*, szemközt a mecset keleti kapujával. Könnyű formában, szinte lebegni látszik a napsugaras téren. Oszlopokból rótt formája az arab stílus remeke. *Keresztelő kápolna*. A kereszties kor építészeti remeke — romokban. A szép keresztelő kőmedence árván búslakodik mellette. *El-Aksa mecset*. Nagy T-alakban, szentély nélkül, hat sor oszloppal, hét hajóval, óriási méretben. Az oszlopok keverték, áhítatos összhangot nagyon nélkülözök, ősi keresztény templom helyén áll, melyet Justinian emelt Szűz Anya tiszteletére.

2. Kafarnaumi zsinagóga.

A zsinagógák eredetét egyesek szerint Mózes korában kell keresni, mások szerint a Bírak idejében. Azonban valószínűbb, hogy a fogság alatt, amikor templomuktól megfosztva helyet kerestek maguknak a zsidók, ahol a törvényt és a prófétákat felolvashassák.

Palesztinában nagyon sok zsinagógát találtak (Gadara, Irbid, Ain Dukk, Korozain stb.), de mi csak egyről emlékezünk meg, amely látta az Urat. S ez a kafarnaumi zsinagóga.

Kafarnaum Galileának városa (Luk. 4, 31), a Genezáret tenger partján épült (Máté 4, 13). Nagyforgalmú helynek kellett lennie, mert határváros volt. (Máté 9, 9.)

A Szentírás rendszeren az „Ő városának” nevezi (Máté 9, 1), mert az Úr Jézus gyakran és szeretettel időzött itt. Bizonyosan sokszor megfordult zsinagójában is, amelyet egy pogány százados épített. (Luk. 7,1,2, 5.) Legalább az Evangéliumok azt bizonyítják, hogy legszebb beszédjét, amelyben az Oltáriszentséget ígerte meg, a kafarnaumi zsinagójában tartotta. (Ján. 6, 22 sk.) De a sok csoda sem tudta megtéríteni a hálátlan várost, amiért több más várossal együtt az Úr átkát vonta magára. (Máté 11, 23.) S azóta eltűntek ezek a városok a föld színéről. Korozainból pár kődarab maradt, Betsaidát nem is találják, Kafarnaum szintén romhalmaz lett. Valószínűleg akkor pusztult el, amikor Hadrián császár a Bar Kochbaféle lázadás után lerontotta a lázadó galileai városokat.

A keresztényeknek mindenkor szent volt ez a hely, hiszen Jézus járt erre. Azért már a negyedik században kis templomot építettek ott, ahol Péter háza állt. A későbbi századokban élt zarándokok is megemlítik a templomot és a zsinagógát (a lerombolás után átalakított formában). Idővel ez a kis templom is a mohamedánok fanatizmusának esett áldozatul.

Wilson kapitány 1865-ben kezdett kutatni a Genezáret tenger partján azon a helyen, amelyet az arabok Teli Humnak neveznek. Mindjárt látható lett, hogy a régi város körülbelül egy kilométer

hosszúságban terült el a parton és a zsinagóga helyét is megtalálta. De félbe kellett szakítania a munkát, mert az arab beduinok, akik azt gondolták, hogy a keresztények elrejtett kincs után kutatnak, szintén ásni kezdtek. Nem egy értékes darabot törtek így össze és rengeteg követ vittek el házaik építésére. Amikor a keresztények nem keresték többé a „kincset”, ők sem dolgoztak tovább.

A ferencrendiek tudták, hogy valóban kincs ez a földterület, mindenképpen birtokukba akarták venni. 1894-ben sikerült nagy pénzért megszerezni, de hogy a beduinokat távoltartsák maguktól, kénytelenek voltak a már kiásott részt egy időre betemetni és cserjéket ültetni a romok fölé.

Végre 1905-ben P. Hinterkeuser és Watzinger újból megkezdtek az ásásokat és folytatták a háború kezdetéig. P. Orfali befejezte a munkát 1922-ben és tudományosan bebizonyította, hogy azok a romok, amelyek felszínre kerültek, a krisztuskorabeli zsinagógának maradványai. Hossza 24 m, szélessége 18 m lehetett. Sárgás-fehér kövekből épült, míg a többi galileai zsinagóga fekete bazaltból. Belül három oldalról oszlopsorok díszítették.

Az oszlopfők korinthusiak, de majdnem mindenhol a zsidók szent jeleit láthatjuk. Hétágú gyertyatartó; trombita; gránátalmafa ága és gyümölcse; Dávid király koronája; mellette körben hét tojás, az ételszerencse száma; Jákob csillaga, az ismert zsidócsillag. Mind-ezen szimbólumok fölött szalagszerű vésés: nyílfejek és tojás felváltva, az életnek és a halálnak a jele ... Legérdekesebb talán az a kődarab, amelyre a frigyszekrényt vésték rá. Sőt a frigyszekrény székére téve is látható, valószínűleg nagy körmeneteikre gondoltak, amikor ünnepelesen hordozták körül Isten szent szekrényét.

Egyesek szerint a kafarnaumi zsinagóga nem Krisztus korából való, hanem későbbi görög eredetű. Bizonyítják pedig azzal, hogy a díszítések között nem egyszer találunk pogány mintákat. Már pedig a harmincas évek vallásos zsidósága aligha tűrte volna meg ezeket templomában (oroszlán, különböző állatok).

Azonfelül arámnnyelvű felirattal ellátott oszlopot is találtak, amely felirat szerint: *„Alfeus, Zebedens fia, Johandn fia emelte ezt az oszlopot. Áldás reá”*

A kafarnaumi zsinagógáról ellenben éppen fentebb említettük, hogy egy ember építette, a pogány százados. Hogyan kerülhetnek bele a különböző arám és görög feliratok?

P. Orfali azonban már a zsinagógának helyzetéből is azt a következtetést vonja le, hogy ősi, Krisztus idejéből való. A későbbi hagyomány szerint ugyanis a bejáratnak keletfelől kellett lennie, Kafarnaumban pedig délen van.

Barluzzi mérnök szerint eredetileg északról nyílt a bejárat, délre volt a tóraszekrény és csak később változtatták meg ezt az irányt.

A különböző oszlopfeliratok és pogány díszek miatt pedig nem kell mindjárt késő korra gondolnunk, mert P. Orfali és archeológus társai is megengedik, hogy a kafarnaumi zsinagóga mai alakjában restaurált (2. vagy 3. században). Ekkor került be a sok római és görög elem.

Alig száz lépésre a zsinagógától P. Orfali nyolcszögű szép mozaikpadlót fedezett fel. A tudósok szerint vagy keresztelőkápolna lehetett ez vagy pedig a 4. században épült kis templom.

A zsinagóga elején négy korinthusi fővel díszített oszlop áll (3 m magas), ezek egyikére írták föl örök emlékül annak a nevét, aki nagy tehetségét és minden erejét ezen kedves hely fölfedezésének szentelte. A zarándok, ki erre jár és csodálkozva szemléli a gyönyörű emléket, lehetetlen, hogy elfelejtse P. Gaudentius Orfali nevét.

II. Őskeresztény és kereszteskorbeli művészet emlékei és emezek restaurálásai.

1. Szentsír temploma. (Lásd: Kegyhelyek. Szentsír.)

Miután Szent Ilona megtisztította a Hadrián megszentésgtele-nítésétől e helyet, fia, Konstantin „a világ legcsodálatosabb helyéhez méltó” emléképületekkel, kápolnákkal ékítette fel. Ismerjük a Konstantin-bazilikák fenségeit. Róma és Szentföld hirdeti azokat. Ha a pazar építkezésű Konstantin dokumentumában egyedül a kálváriái szentélyekre mondja, hogy a legcsodálatosabb helyhez méltók — úgy elhihetjük, hogy ezek művészeti fenségükkel felülmúlták az összeseket...

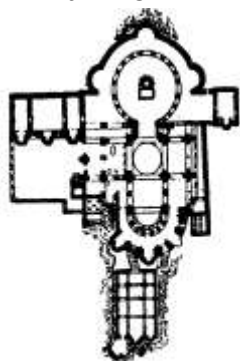
Sajnos, egy darabka sem maradt reánk ezekből...

A jelenlegi templom, úgy ahogy szemünk előtt áll, a kereszteskorból való. Jourdin mester nagy munkája 1149-ből, melynek legzseniálisabb értéke az, hogy egy fedél alá vette a Golgota és közvetlen környéke sok szent emlékhelyét.

Azonban e templom arcára nézni annyi, mint könnyekre fakadni! *Tökéletes kép ez az örökös háborús színtérről!* E templom terén és belsejében vívja évszázados nagy és gyakran igen véres harcait a keleti és nyugati (görög és latin) egyház ... Erősebbek lettek a görögök (nem teljes győzők) e harcban, amiért is tőlük telhető barbarizmussal lepusztítottak mindent, ami latin, a templomról és a templomból ...

Lehető legszomorúbb kép.

A templomtérén néhány tört oszlop és kőcsocka hever, a régi átrium maradványa ... A templomhomlokzat: kettős ajtószárny, amelynek egyike 1808-tól befalazva áll. A másikon ormóttan, dísztelen ajtó lóg. Jó erős boltajtó — a törökök javára. E kettős szárny

A Szentbír bazilika alaprajza a keresztelési korából.

fölött emeletmagasságban két ablak, fülkés boltozattal, faragott kövekkel. A boltozat oszlopfejekén pihen... A homlokzat íveit dudoros faragások ékítik. Pompásak a kapu fölötti dombormű köfaragások, melyek Jézus életéből vett jeleneteket örökítik meg. (Lázár feltámasztása, virágvasárnap, utolsó vacsora, Jézus bevonulása Jeruzsálembe). A hiányzó két relief Párizsba, a louvrei múzeumba került. (Domonkos J. Szentföldi zarándokút.)

Mindez a szép, amit elmondottam, azonban inkább csak sejthető ... Oly tépett, oly kopott, oly törött, oly zúzott, oly csonka minden... Szinte fél az ember, hogy nyakába szakadnak a lógni látszó tört kövek. Valamivel jobban őrizte meg stílusa épségét a homlokzat jobboldalán álló, s lépcsőfeljárattal megközelíthető „*frank kápolna*”.

A templom belseje még szívettépőbb. A görög ízléstelenség minden szépet, művészt letört és összezúzott (mert latin volt), sőt otromba építkezéseivel Jourdin mester bazilikáját majdnem teljesen megfosztotta eredetiségétől...

2. A gecsemánéi bazilika.

Jézus szenvedéseit egy kertben kezdte, amelyet Gecsemánének neveztek (Ján. 18, 1 és Máté 26, 36). Bizonyos, hogy azért nevezték így, mert az Olajfák hegyének tövében volt, közepén présház állt, ahol olajat sajtoltak. Az Úr Jézus gyakran kereste föl ezt a csendes helyet, hogy zavartalanul imádkozhasson (Ján. 18, 2).

Utolsó este is idevezette tanítványait, térdre hullott a fák alatt és annyira átérezte a másnapi nehéz, keserves napnak emlékeit, hogy vért izzadott (Luk. 22, 44). A keresztények drága kegyelettel őrizték minden időben ennek a szent éjszakának emlékét és hamarosan kis szentélyt emeltek itt az Olajfák hegyének tövében.

333-ban a bordeauxi zarándok elmondja, hogy amint kiérünk a keleti kapun (a mai aranykapu helyén), balkéz felől találjuk a követ,

GECEMÁNÉ ROMOK
IV. század

KAPITELEK, OSZLOPOK
a kafarnaumi zsinagógában

A KAFARNAUMI ZSINAGÓGA ROMJAI

BORUTH ANDOR: JÉZUS SZÜLETÉSE.

hol Júdás elárulta az Urat, jobbra pedig a pálmákat, melyekről Krisztus bevonulásakor ágakat szakítottak Jeruzsálem lakói.

Nem sokkal később Szent Jeromos említ egy kis templomot, amely azon a helyen áll, ahol Krisztus imádkozott és vért izzadott.

A hagyomány szerint Theodosius császár építette 380—85 között a zarándokok által leírt szép templomot. Tudjuk, hogy 614-ben a perzsák legalább 300 templomot dúltak föl Palesztinában, köztük a gecsemánéit is, de nemsokára újra felépíthették, mert a 8. században Szent Villibald megemlékezik róla.

Mégis amikor a keresztesvitézek elfoglalják Jeruzsálemet, semmit sem találnak, mert körmeneteikben, mint az akkori liturgikus könyvek mutatják, mindenről van szó (Szűz Mária sírja, mennybemenetel helye, Cenakulum), csak a Gecsemánéről nincs.

Amit építettek, Szaladin elpusztította 1178-ban és attól az időtől kezdve giz-gaz, zöldség és olajfacserjék nőttek a régi szép templomok fölött.

Talán ez a magyarázata annak, hogy a későbbi hagyomány a Szűz Anya sírja melletti barlangot választotta ki ájtatossága helyéül és elnevezte agónia, szenvedés barlangjának. (Ma is ez a neve.)

A mohamedánok pedig elfoglalták a Gecsemáné kertét, senkit sem engedtek be a zarándokok közül, csak azokat, akik megfizették a beléptídját.

1847-ig tartottak ezek a mostoha állapotok, míg végre sikerült megvenni a ferencrendieknek a kertet. Igaz, nagy ára volt.

Hamarosan megkezdték az ásatásokat, mert 1891-ben a kert munkálatainál véletlenül mozaikdarabokat és falrészleteket találtak.

1909-ben már tisztán látszottak a 12. századbeli keresztes bazilika nyomai. A 4. századbeli templomra még ekkor nem is gondoltak.

Miután P. Diotallevi, a Szentföld őre mindent elintézett Jeruzsálem kormányzójával és a görög szakadár pátriárkával (közvetlenül mellettünk laknak, ezért volt szükség az ő hozzájárulásukra is), 1919 október 21-én ünnepélyesen letette az új bazilika alapkövét Giustini bíboros, a pápa követe.

Alighogy munkába kezdtek, nagy meglepetésükre új templom körvonalai kezdtek előtűnni. Lázasan ástak tovább és egyszerre csak csodálkozva és meghatva szemlélhették a gyönyörű mozaikpadlót. Nem volt kétség többé, a 4. században épült „*Ecclesia Elegans*”-t találták meg. Többé már nem a keresztes templom nyomain építkeztek, hanem a most fölfedezett legrégebb templom alapjaira építették föl a modern szép bazilikát.

A talált kövekből és mozaikpadlóból a mérnökök egész pontosan megállapították a régi templom nagyságát. Sőt az új bazilika

mozaikpadlóját teljesen a 4. században készült szerint formálták, gondosan felhasználva, illetőleg applikálva a talált ősi mozaikdarabokat ... így az oldalhajókban és oszlopok között fehér alapon fekete, sárga és piros kövecskékből, a középső hajóban pedig fekete alapon régi klasszikus római mintákkal.

De ne felejtjük el, Keleten vagyunk, éppen azért a munka sem folyhatott háborítatlanul. A görögök nem egyszer botokkal rontottak rá a munkásokra. És mivel ok nélkül nem teheték, megvádolták a ferenceseket, hogy Júdás oszlopát, ahol a hagyomány szerint elfogták Jézust, elmozdították helyéről. Már pedig Palesztinában mindennek „*in situ*” kell maradnia. Futhattak szegény ferencrendiek kormányzóhoz, pátriárkához, míg nehezen sikerült elsimítani a dolgot. Mert nem Júdás oszlopa volt a tulajdonképpeni ok, amiért megdühödtek a görögök, hanem irigyelték a latinok szerencsését, akik ilyen drága kincsre bukkantak. Azután hamarosan köpenyt fordítottak a szakadár görögök és segítőtársként ajánlkoztak a templomépítéshez, úgy mint egykor a zsidók ellenségei Ezdrás korában (Ezdr. 4, 2). De nem a jó szív hozta őket, hanem azt akarták elérni, hogy ha elkészül a templom, ők is jogot formálhassanak használatára.

Minden ármánykodás megghiúsult, a ferencrendiek semmit sem engedtek. Tudták, hogy ha egyetlen követ adnak nekik, az egész bazilikát kívánják.

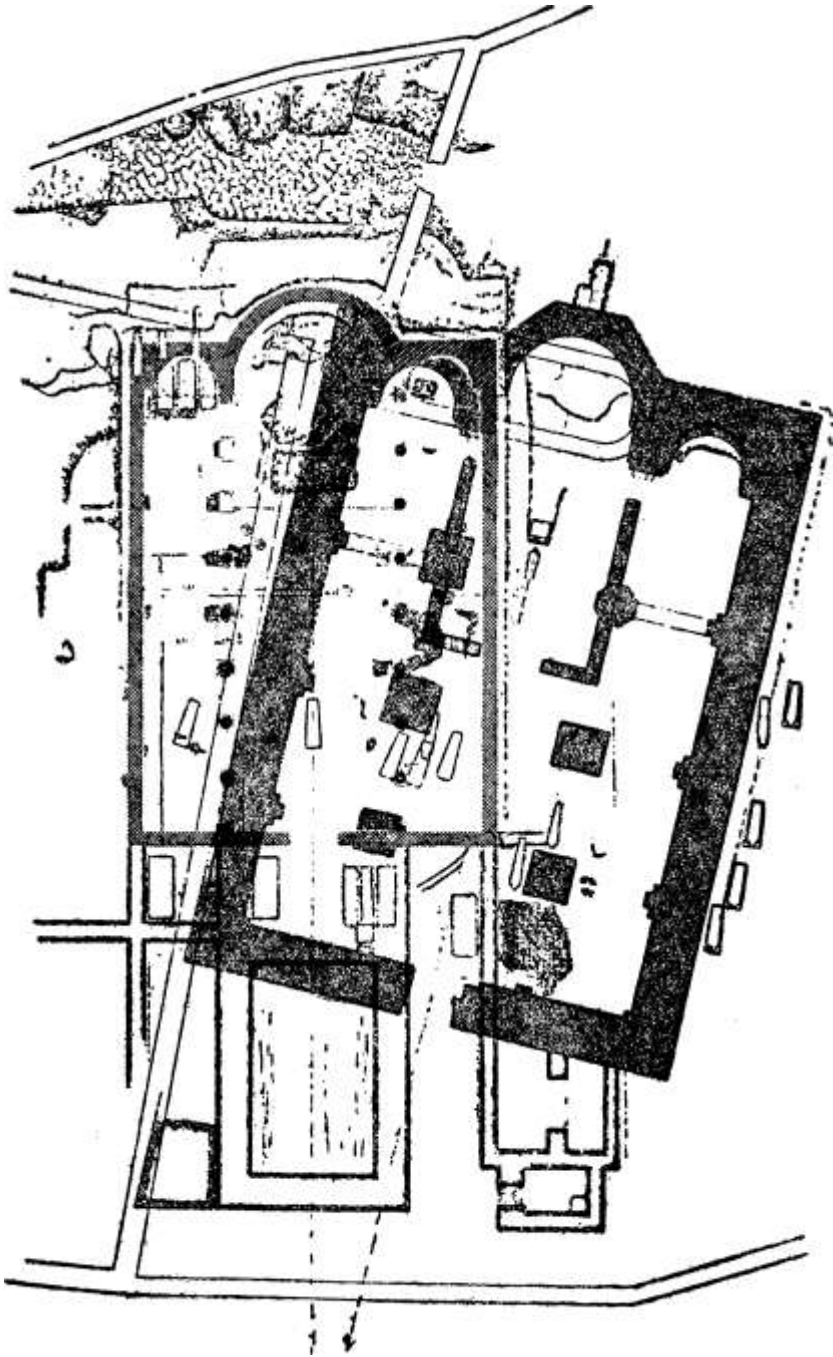
Isten segítségével 1924 június 15-én készen állt a remek szép templom, melyet Giorgi bíboros szentelt föl. Mindenki elismeri, még az idegen vallások is, hogy ezzel a Szentföld talán legkedvesebb szentélyét kapta.

Ha az illatos és finomvirágú Gecsemáné kert felől közeledünk a bazilikába, a vértizzadó Jézus gyönyörű reliefsje vonja magára a figyelmünket. A bazilika falába van helyezve. Canova mesterműve ez, kararai márványba vésve.

A világ majdnem minden nemzete hozzájárult e szépséges szentély felépítéséhez. (Angolok, németek, franciák, olaszok, amerikaiak, ausztrálieiak.)

Mi, szegény magyarok a legszebbet fogjuk adni, Krisztus vérrel verejtékezésének mozaikképét. Hisszük, hamarosan elkészül, hogy hirdesse az egész világnak, mit ajándékozott ez a szenvedő ország a szenvedő Jézusnak. Hol lehetne jobban imádkozni, mint itt, ahol az édes Jézus egy éjszaka imádkozott. Hol lehetne buzgóbban térdre hullni, mint ahol ő térdelt. Hol lehetne forróbb könnyeket hullatni, mint ahol Ő vért izzadott. A Szentföldön sok helyen édes melegség hatja át a szívet, ez a hely is ilyen. Nagycsütörtökön, amikor egész éjjel itt virrasztanak Jeruzsálem katolikusai, ó mennyi kegyelemmel van tele az éjszaka. Mélységes hódolattal csókolgattuk

Gecsemáné ősbazilika alaprajza.

A Gecsemáné ősbazilika alaprajza a IV. (egyenes) és a XII. (ferde) századból.

az ősi csupasz sziklát, amelyet beépítettek a sok arany, márvány és mozaik csillogása közé. Hátha éppen itt térdelt az Úr is, ahol én térdelek? . . .

Hang nem hallatszik nagycsütörtök éjjelén a misztikus csendes bazilikában, csak a szívünk zenél édes muzsikát. És Isten, akit oly közel érzünk magunkhoz, meghallja, meghallgatja ezt a dallamos imát . . .

3. Szent István vértanú bazilikája.

Damas kapun túl kerül el a domonkosok szentföldi otthona. A kolostor bibliai világhírű főiskola (amelyről máshelyt írtunk), a templom pedig ősi műemlék fölött emelkedik.

Már 455-ben nagy és díszes bazilikát emeltetett ide Eudoxia császárné Szent István első vértanú tiszteletére. Saját kívánságára ide is temették az alapító császárnét 460-ban. E templomhoz óriási épületek tartoztak, amelyek képesek voltak befogadni 518-ban a Szent Sabbas apát elnöklete alatt zsinatra összesereglett tízezer szerzetest, papot és világit. A perzsa dúlás földig rombolta ez ősi emléket. A keresztesek újból felépítették, majd Saladin közeledtére ők maguk rombolták le, csak a szamáristállót hagyták meg.

A következő századok még a nyomát is elsöpörték ... 1881-ben a domonkos atyák megvették a területet, abban a reményben, hogy régi szent emlékekkel teljes földdarabhoz jutnak.

És nem csalódtak! Az 1889-ben megkezdett ásatások először egy 13 m hosszú és 7 m széles kápolna alapjait hozták napfényre oltárképével együtt (Jézus a tizenkét apostollal). Majd egy jóval nagyobb templom nyomai bontakoztak ki szépséges mozaikpadló-darabokkal és félköralakú kórusfallal. A tudós archeológusok rövidesen kimondták a szentenciát: *Eudoxia bazilika*. A lehetőség szerint teljesen ez alapokon építették fel a domonkos atyák a jelenlegi templomot. E templom egyike a Szentföld legszebb templomainak. Remek hatású, háromhajós templom, gyönyörű falfestésekkel, konfesszióval. Az Eudoxia bazilikától fennmaradt mozaiktöredékeket nagy lelkiismeretességgel használták fel az új templomban.

A templom előtti téren két régi sirlejárót találunk. Az egyik sírnak nehéz faragott kőajtaja van, csodálatos és érdekes kőszarkokon.

A főiskola múzeuma bővelkedik régi idők és műemlékek töredékeivel.

4. A betlehemi bazilika.

Talán egyetlen, amely kissé átalakítva bár, ránk maradt a 4. századból.

A régi írók szerint Hadrián császár Krisztus születésének helyén Adonis szobrát állíttatta föl, hogy elriassa a keresztényeket a szent barlang tisztelétől. Éppen ezzel a profanizálással jelölte meg örökre a helyet.

Alig múltak el az üldözések, Szent Ilona császárnő fiának, Konstantinnak bőkezűségéből remek bazilikát építtetett a barlang fölé.

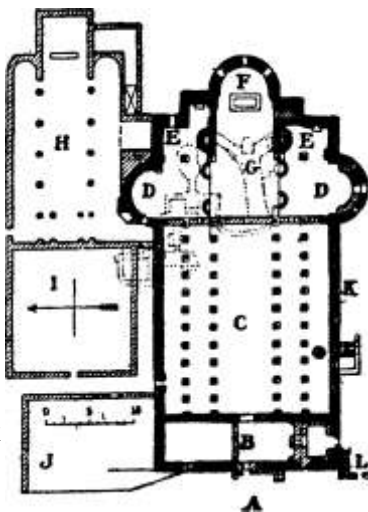
Egész a 6. századig sértetlenül állt a templom, de a szamaritánusok lázadása alkalmával nagyon megrongálódott. Jusztinián császár kijavította. Archeológusok szerint a kereszthajó ekkor épült. A régi bazilikából csak az előcsarnok, az oszlopok és déli falak maradtak meg.

A perzsák pusztító dühétől csodálatos véletlen mentette meg. A homlokzaton ugyanis a háromkirályok hódolata volt mozaikban ábrázolva, perzsa nemzeti öltözetben. Emiatt megkímélték a templomot.

1564-ig a ferencrendiek voltak kizárólagos birtokosai a betlehemi bazilikának, de sok fondorkodás után 1757-ben a szakadár görögök véres

erőszakkal verték ki őket. Azóta nem lehetett visszaszerezni. Hiába volt minden közbenjárás a törököknél. A háború befejezése után újból reménykedtek, azonban az angol uralom sem hozott lényeges javulást. Sőt sok esetben engedékenyebbek voltak a törökök, mint a Szentföld új urai, az angolok.

E rövid történeti ismertetés után nézzük meg közelebbről Krisztus születésének templomát. Ha a zarándok a templomtérre ér, szinte keresnie kell a bazilikát. Kívülről alig lehet valamit is látni belőle, annyira körülépítették kolostorokkal, házakkal. Északról a ferencrendiek temploma, zárdája és Casa Novája, délről és keletről a görögök és örmények kolostorai zárják be. A bejáratot is alig találjuk meg, mert a régi három kapu közül a két szélsőt egészen befalazták és csak középen hagytak olyan kis nyílást, hogy csak mélyen meghajolva lehet bebújni. Amint a szűk ajtón és az előcsarnok szép kereszteskorabeli kapuján átjutunk, akkor bontakozik ki a bazilikának főséges formája. Négy sorban 48 oszlop öt hajóra osztja a templomot, amelynek hossza 33 m, szélessége 26 m. Az oszlopok

A betlehemi alaprajza a

Konstantin bazilika szent barlangokkal.

A A bazilika bejárata. — B Narthex. — C A bazilika hajói. — D A kereszthajók. — E Lejárat a barlangba. — F Főoltár. — G Születési barlang, nyúlányaival. — H Szent Katalin templom. — I Ferences kolostor a casa novával — J A ko-

mindegyike 6 m magas és a közeli bányák rózsaszínű márványából faragták. (Ugyaninnen szállították a gecsemánéi új bazilika oszlopait is.) Sokban rontja ezeknek az oszlopoknak szépségét, hogy a szakadárak képekkel, művészietlen ízléstelenséggel mázolták tele őket. Szerencsére erősen kopnak.

Ma az egész bazilikát egy tekintettel átfoghatjuk, de még nem is oly régen fal zárta el a kereszthajót a főhajótól, amelyet a görögök építettek, hogy jobban elkülönítsék kórusukat a gyűlölt latinoktól. Hála az angol energiának, mely ezt a szépséghibát kijavította és minden görög érzékenykedés, fenyegetés dacára, a falat lebontatta. Valamikor a bazilika falait remek szép mozaikok díszítették, többnyire a 12. századból, jelenleg alig egy-kettőt találunk a kereszthajóban (Krisztus bevonulása Jeruzsálembe, mennybemenetele és Szent Tamás kételkedése); sajnos, a főhajóban a megmaradt foszlányokból eredeti gondolatukat rekonstruálni nem lehet. Hogyan pusztulhattak el a szép mozaikok? Részint úgy, hogy a 17. században leszedték az ólom tetőzetet s azóta az eső beszivárgott a falakra és kimosta azokat, részint a görög szakadárak kaparták le, mert latin felirattal voltak ellátva. Egyébként a szakadárak most sem sokat törődnek a bazilikával, nem gondozzák, nem javítják soha. Itt láthatja a zarándok, mekkora különbség van nyugat (Róma) és kelet (Konstantinápoly) vallásos termékenysége között. Különösen ha az elbájolóan kedves Gecsemáné vagy Szent István bazilika megtekintése után látogatunk el Betlehembe. Ami Szentföldön csinos, tiszta, az latin — ami gondozatlan, az görög szakadár kézben van.

Nézzünk le a szent barlangba, ahol Jézuska született. Ne gondoljon senki istállóra, nem olyan hely volt ez, hanem sziklába vajt üreg, barlanglakás, ahová hűvösebb estéken behúzódtak a pásztorok és a jószágok is. Most is láthatunk ilyen lakásokat Palesztinában. A szegényebb nép, különösen a beduin, egy házban lakik állatkáival, egy szobában, mivelhogy több nincs.

A barlang, hol a kis Jézus született, nem nagy, körülbelül 13 m hosszú és 3 m széles. A lejárát a szentély két oldaláról nyílik, baloldali a latinoké, jobboldali a görögöké. 13, illetőleg 16 fokú lépcsőn jutunk le a szent helyre. *Amikor a bazilika épült, a barlangot is átalakították, díszítették.* Jelenleg a falakat szőnyegek takarják... Meghatva borul le a zarándok azon a helyen, ahol ezüstcsillag ragyog felé: „Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est”. Itt született Jézus Krisztus Szűz Máriától.

A születés helyéről kis hátsó ajtón földalatti labirintba jutunk. Itt találjuk Szent József, az aprószentek, Szent Özséb, Szent Paula és Eustochium, valamint a nagy Szentírástudós Szent Jeromos

oltárát. Végtelen bájos jelenet, amikor karácsony másnapján Betlehem kis katolikus arabjai vértanútestvérkéik tiszteletére itt a „*Salvete flores Martyrum*” kezdetű himnuszt éneklük.

Ebből a második barlangból 23 lépcsőfokon a ferencrendiek szép plébániatemplomába érünk. Szent Katalin tiszteletére szentelték és Ferenc József királyunknak nagy érdeme van újjáépítésében Tágas, csinos, áhítatos, — de minden nagyobb műérték nélkül.

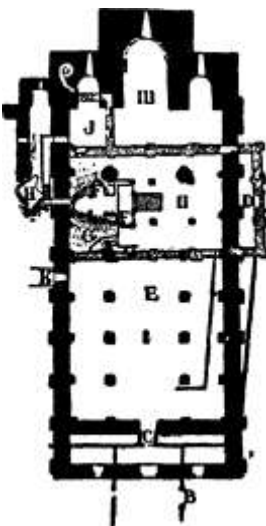
5. Názáret.

A kutatások és ásások a régi korok szépségei után, talán Názáretben bukkantak legnagyobb törmelékekre.

Ott, ahol ma a nagyon csinos új Szent József templom áll, nem nagy méretével, de pompás három hajójával, ott, hol a hagyományok szerint Szent József barlangos háza állott, — már régen épült templom, de amely már régen el is tűnt egészen. 1889-ben *P. Viand Prospero*, a tudós francia franciskánus kutatni, ásni kezdett. Fáradtsága eredményre vezetett s felfedezte a 4. századból való templom vonalait, több szépművű oszloppal szíriai stílusban. Ezeket fel is használták az új templomban, a felfedett mozaikokkal együtt. A törmelékek között talált szivárványszínű üvegdarabokat és cserépedé-nyeket arab felírásokkal, meg világoskék porcellánvázákat (melyek mind Saladin korabeliek) pedig — gondosan őrzik a ferencesek házi múzeumában.

Ott pedig, ahol ma az egyszerű Annunziáció templom áll a szent barlanggal, ott lapult meg a föld alatt elnyúlva két kornak a büszkesége: a 4. század műremeke és a keresztések bazilikája. Elég pontosan az ősi fundamentumokra épült fel a keresztéseké. A jelenlegi templom keresztbe fekszik a régi alapokon. Az ősi bazilika 76 m hosszú és 28 m széles volt.

A napvilágra került hatalmas oszlopok a belső udvarban hevernek. Egy hatalmas ősi gránitoszlop tetejére Immaculata szobra került, ugyancsak a belső udvarban. A gyönyörűen faragott köveket részint előnyösen a jelenlegi templomba illesztették (különös figyelmet érdemel finomsága miatt a sekrestyeajtó fölé helyezett), részint a

A názáreti ősbazilika alaprajza.

I. Hajók. — II. Kereszthajó (a mai templom). — III. Kórus. — A Udvar bejárata. — B Rácsos kapu. — C Az udvar bejárata. — D A mai templom kapuja. — E Udvar. — F, G Szent barlang.

házi múzeumba helyezték el, ahol szívesen megmutatják az érdeklődőknek. A számtalan oszlopfő elsőrangú művészi alkotás. Sokat vitatkoznak egyes darabok fölött, vajjon a 12. avagy a 4. századból valók. A nehézségeket különösen az okozza, hogy — mint említettem — a két kor alkotásai elég pontosan kerültek össze s a későbbi munkálatok, úgylátszik, nagyon szép ősi maradványokat használhattak fel.

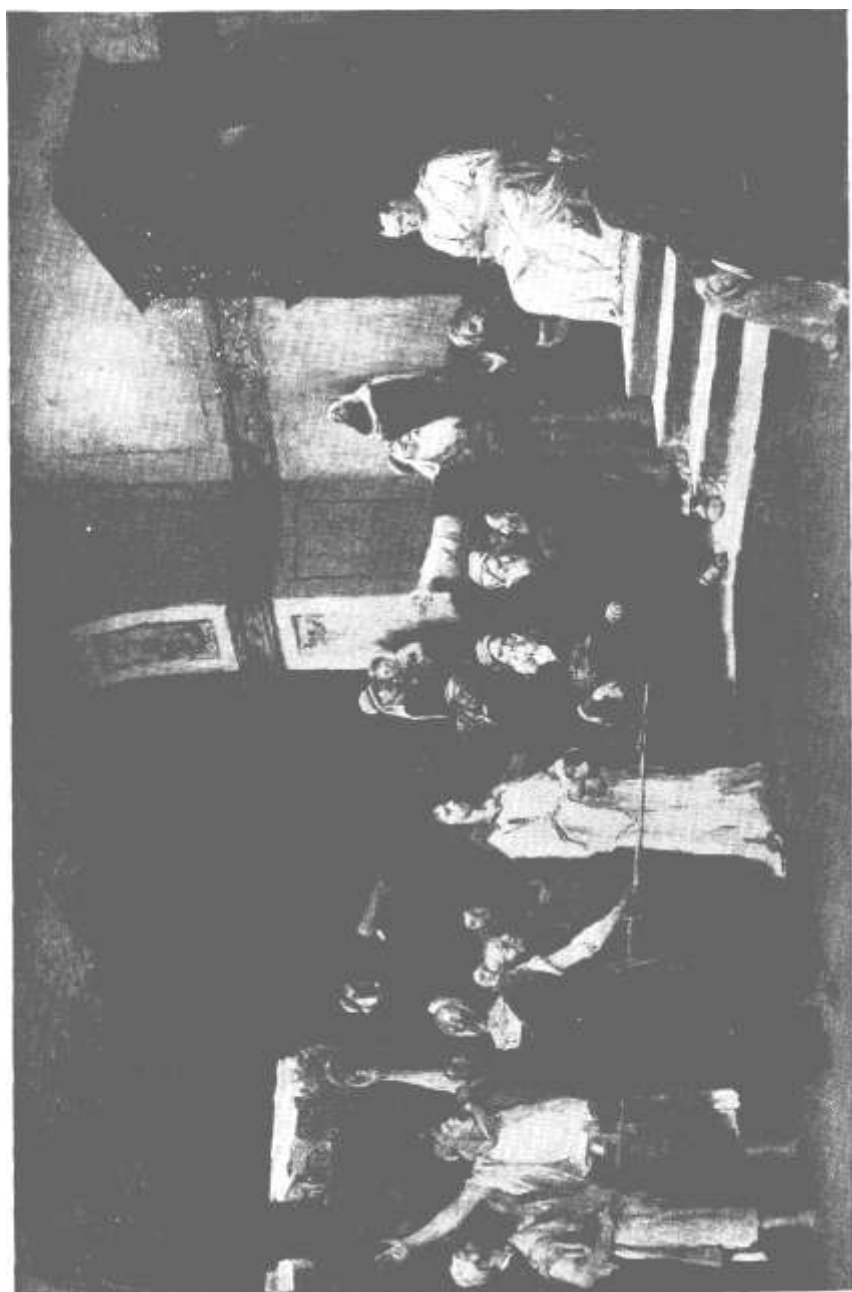
A kiásott gyönyörű oszlopfők négyszögletesek és nyolcszögletesek. Anyaguk rendkívül finom, ami miatt a vésnök-művészek a legnagyobb tökélyel dolgozhattak. Az egyik oszlopon lévő püspök-alaknak a mitrája „*két-szarv*”-alakú amely forma csak a 12. században divatozott és a 13. században eltűnt; a másik királyi alaknak a koronája német motívumú, a mellékalakok ruházata is németes szabású, amiből könnyen következtethető az oszlopok kora is. A csoportok gondolatai általában Krisztus életéből merítenek és nem Názáretből. (Föltámadás, Jézus az apostolokkal, a hitetlen Tamás, genezárettavi jelenetek, Szent Péter föltámasztja a Thabitát, stb.) Legelsőrangú lelet a mozaikpadló, görög felírással, mely a szent barlang táján épségben látható és nagy sejtetője a régi kor nagyszerűségeinek.

Méltó székhelye volt hát e szentély a *régi názáreti érseknek ...*

6. Tábor.

Az Evangéliumban nem találjuk nevén megnevezve annak a hegynek a nevét, ahol Urunk színváltozása történt (Máté 17, 1). De legrégebbi hagyomány szerint, mely az apostoli időkhöz nyúlik vissza, az evangéliumi esemény Tábor hegyén történt. Mint Istennek szép oltára emelkedik az Ezdrelon síkságon Názárettől délkeletre Tábor hegye. (Djebel et-Tur.) Magassága alig több 600 m-nél a tenger színe felett. Krisztus idejében lakatlan hely lehetett, de már a zsidó háborúk megkezdésének elején Flavius József, Galilea akkori kormányzója fallal vétette körül a hegy fensíkját és megerősítette a rómaiak ellen. Vespasian hadvezére azonban csellel lecsalta a zsidókat és elfoglalta a hegyet. *Flavius falának köveit láthatjuk még a hegyre vivő út mentén körülbelül 500 m-re a kapuktól.* A fal menetét is követni lehet a hegy körül. Nagy terméskövek jelzik az útirányt.

A hegyre való felmenetel a régi időkben számárháton történt, most autót vezet föl, igaz, nem valami biztonságos fordulókkal. Az arab sofőrök ki is használják a veszélyes utat olyan értelemben, hogy a szegény zarándokokkal vissza-visszacsúsznak a meredek szélére, ahonnan az Ezdrelon síkságának saktáblaszerű földsávjai látszanak. A félelem természetesen ígéretet vált ki a zarándokból

FESZTY ÁRPÁD: GOLGOTTA

s ezt az ígéretet váltja pénzre a ravasz arab. De mondhatom, soha olyan biztosan nem éreztem magam autóban itthon, mint ott, amikor arab sofőr ült a volánnál. Nem is igen lehet hallani autószerencsétlenségről Palesztinában.

Rövid félórai autózás után a Tábor kapujához érünk. Átlépve az arab falakon (13. században arab erődítmény volt), teljes fönségében áll előttünk a modern bazilika.

A 4. században már templom állt ezen a helyen (a Tábor délkeleti sarkán), amint Özséb, jeruzsálemi Szent Cirill és Szent Jeromos bizonyítja. A keresztések idejében bencéskolostor épült a templom mellé, de nem sokáig élvezhették a béke örömeit, mert a szerencsétlen Hattin melletti csata után (1187-ben) a Tábort is elfoglalták a szaracénok és mindent leromboltak. Hiába próbálkozott II. Endre királyunk 1217-ben visszafoglalni a hegyet, nem sikerült, csak a II. Frigyes által kötött fegyverszünet alatt jutottak föl újból a keresztények Tábor hegyére (1229—30-ban).

Negyven esztendő után Bibars szultán, aki a názareti bazilikát is elpusztította, végleg elűzte a keresztényeket a szent hegyről, úgyhogy majdnem négy századon keresztül elhagyatva, állt. Csak néha merészkedett föl egy-egy zarándok vagy ferencrendi, hogy a romok között ájtatosságát végezze. 1631-ben végre nagy közbenjárással sikerült a ferencrendieknek a romok birtokába jutni. Mégis csak századok múltán lehetett a rendszeres ásatást és rendezést elkezdeni, mert hiányoztak az anyagi eszközök. Pedig érdemes volt munkába fogni. A 800 m hosszú és 400 m széles fönsík majdnem minden része elmúlt századok épületeinek romjaival volt tele. Nagy volt az öröm, amikor a bencéskolostor falait, helyiségeit megtalálták. Most is láthatjuk az új bazilika északkeleti oldalán az apátság nagy káptalantermét, az ebédlőt és egy kis fürdőhelyiséget. A délnyugati oldalon pedig szép mozaikpadlót találtak, ugyancsak a 12. századból. *Azonban minket magyarokat legjobban érdekel és megörvendeztet, hogy magyar pálosoktól is maradtak itt emlékek.* Valószínűleg Endre királyunkkal jöttek a Szentföldre és a Tábor hegyén kis kolostort és kápolnát építettek. Édes melegséggel simogattuk a durva köveket, őseinktől maradt egyetlen emléket Krisztus szülőföldjén és megcsókoltuk azokat, hisz véreink hagyták nekünk, akikre büszkék lehetünk. A romok között teljes pompájában áll a régi bazilika alapjain épült új templom. Az építőmester, *Barluzzi*, aki a Gecsemáné bazilikát is tervezte, mindenütt érintetlenül hagyta a százados emlékeket vagy nagyszerűen felhasználta azokat. Amint a tágas kapun belépünk, szinte a diadalmas szépséges mennyország közelségét érezzük. Milyen remekül oldotta meg a mérnök a transzfiguráció gondolatát. Mert amíg a Gecsemáné templomba lépve a misztikus homályban

fájdalmas éjjelére kell gondolnunk, *itt a ragyogó, fényes szentélyben az ő dicsősége hullámszik át szívünkön*. A stílus olyan, hogy Te Deumos hangulat szállja meg az embert, amikor ebbe a szent hajlékba lép. Az alsó szentélynek nagy ablakán a kelő nap első sugara *arra a sziklára süt, amelyen a hagyomány szerint Jézus alakja tündöklött*. Oltár ez most, körülvéve pálos testvéreink durva köveitől. Fölötte mozaikképekben a négy transzfiguráció szimbolikus alakjai csillognak. (Születés, Oltáriszentség, halál és föltámadás.) A felső szentély sötétebb háttéréből, mint a hó, fehérlik Jézusnak képe. A színek, a formák, a márvány és mozaik, a fény és harmónia csak úgy éneklük a megdicsőült Krisztus himnusztát.

A mellékhajók elején egy-egy kápolna áll Mózes és Illés tiszteletére. *Féltem őrzik itt a ferencesek azokat a mozaikokat, amelyek a 12. századból valók*.

* *

Ezzel be is fejezem értekezletemet.

Sajnos, újból hangoztatom, amivel kezdtem: Nehéz, nagyon nehéz a Szentföld művészetéről úgy írni, ahogy a művészi alkotásokról lehet és szokás. Mert: amíg rendes körülmények közt a művészi értekezlet adottsággal, fényel dolgozhat, addig itt csak eltűnt, szétzúzott szépségek történelmi emlékével, legjobb esetben csak árnyakkal szőhetjük álmainkat a tülekedő és romboló korok malomkövei közt szétmállt műér tekékről.

